

Fitrətin insanın fərdi və ictimai həyatındakı rolu

(Mürtəza Mütəhhərinin baxışında)

Anar İmanzadə¹

Açar sözlər: Fitrət, tövhid, mərifət, məhəbbət, vilayət, eşq, Mütəhhəri.

Abstrakt

Fitrətə yönəlməməyin və fitrət qanunları əsasında yaşamamağın nəticəsidir ki, bu gün bir çox insanlar uçuruma yuvarlanırlar. Cəmiyyətdə görülən bütün problemlər, məhz fitrətə yönəlməmək və fitrət qanunu əsasında yaşamamağa qayıdır. Təkcə qurtuluş yolu isə “özə dönüş”dür. “Özə dönüş” başqa bir aləmə, fitrət aləminə daxil olmaqdır. Bununla insan həqiqətini, qabiliyyətini görür, digər canlılardan fərqlərini bilir və ömrünü bihudə işlərdə keçirməkdən xilas edir.

“Dinin əvvəli Onu tanımaqdır. Allahı tanımağın kamalı Onu təsdiqləyib Ona tərəf yönəlməkdir. Təsdiq etməyin kamalı Onu bir bilməkdir. Tövhidin kamalı əməlləri Onun üçün xalis etməkdir. İxlasın kamalı Onun zatına əlavə olunmuş sifətin təsəvvür edilməməsidir”.²

Hər bir insan bir nizama, dinə əsasən öz həyatını tənzimləyir. İslam dinini qəbul edən isə həyatını İslam nizamı (dini) üzərində qurur. Bunun da əvvəli və əsası Allahı tanımaqdır (mərifətullahdır). Bəs Allahı necə tanıya bilərik? Fitrətin bu tanımada rolu və təsiri varmı? Allah-taalanın yardımını ilə bu

1. İslam Araşdırmaları fakültəsinin məzunu, İslam Araşdırmaları institutu, Əl-Mustafa Beynəlxalq Virtual Universiteti, Qum, İran.

2. “Nəhcül-Bəlağə”, 1-ci xütbə.

yazıda, Ayətullah Mütəhhərinin (r.ə.) baxışlarına müraciət etməklə bu kimi suallara cavab tapmağa çalışacağıq.

Fitrət sözü

Fitrət sözü ərəbcədən tərcümədə xilqət (yaradılış) deməkdir.¹ Fitrət sözünün kökü olan “fətərə (f-t-r) kəlməsi Quranda dəfələrlə işlədilmişdir: “Fətərəhunna”², “fatiris-səməvati vəl-ərz”³, “izəs-səmaun-fətərət”⁴ və “munfətirun bihi”⁵.

Ayətullah Mütəhhəri (r.ə.) buyurmuşdur: “Bu kəlmə⁶ bütün yerlərdə yaradılış (misli olmayan yaradılış) və xəلق etmək mənasını daşıyır. Amma bu kəlmə “filət” vəznində olanda yalnız insan və din barəsində işlədilmişdir. Ərəb ədəbiyyatında kəlmənin “filət” şəklində işlədilməsi, onun hər hansı bir növ mənasına dəlalət etməsini bildirir. Məsələn, oturmaq mənasını bildirən “cilsət” kəlməsi bu şəkildə işlənərsə, xüsusi bir oturuş tərzini mənasını bildirəcəkdir. Bu qrammatik qaydaya əsasən, “fitrəllah” kəlməsi xüsusi yaradılış forması mənasını daşıyacaqdır. Bununla demək istəyir ki, biz insanı xüsusi bir yaradılış tərzilə xəلق etmişik...

Fitrət kəlməsini araşdırdıqdan sonra belə bir nəticə əldə olunur. 1. İnsan yaradılışı sabiqəsi olmayan bir xilqətdir; 2. Bu yeni məxluqda qabaqca yaradılmış varlıqlarda olmayan xüsusiyyətlər vardır”.⁷

1. www.almougem.com

2. Ənbiya surəsi, 56-cı ayə.

3. Ənam surəsi, 14-cü ayə. Bu ifadə başqa beş ayədə də işlənmişdir.

4. İnfitar surəsi, 1-ci ayə.

5. Muzzəmmil surəsi, 1-ci ayə.

6. Yəni fitrət sözünün kökü olan “fətərə (f-t-r) kəlməsi.

7. “İnsan tanıma”, Ustad Şəhid Mürtezə Mütəhhəri, səh. 32-34.

Fəlsəfə və fitrətin mövzusu

Fəlsəfənin mövzusu fitrətin hədəfidir. Fəlsəfənin axtardığını fitrət tanıtdırır. Fəlsəfə varlığı araşdırır, fitrət varlığın sahibini təqdim edir. Fəlsəfə əqli mühakimənin nəticəsində bir Yaradana etiqad edir, fitrət ondan qabaq nəticəni aşkar edir. Fitrət yolu ilə Allahı tanıma ona görə asandır ki, fitrət özündə olanı göstərir. Fəlsəfə isə əqli-məntiqi meyarlarla axtarıb tapdığının varlığına şəhadət verir.

Ayətullah Mürtəza Mütəhhəri (r.ə.) buyurmuşdur: “Fitrət mövzusu bir tərəfdən fəlsəfi mövzudur... Fəlsəfənin üç əsasə mövzusu var: Allah, kainat və insan. Bu mənada fitrət mövzusu insana aiddir. Lakin onun bir baxımdan insana və Allaha aid olduğunu da demək olar. Bu məsələnin bir başı insan, digər başı isə Allahdır”.¹

Hər bir insan fitrət sahibi olduğu halda nə üçün hamı Allah inancında deyil?

Cavab budur ki, dünyəvi səbəb və bağlılıqlar insanı özündən uzaq salır, özü haqda düşünmür (və ya düşünmək istəmir) və bundan başqa Yaradanın Özünün varlığını belə sual altına alır. Hətta mümkündür ki, bir insan fəlsəfi yanaşmasına əsasən Yaradanı inkar etsin, lakin içindəki fitrəti onun əqli qənaətini qəbul etməsin və belə halda içindən gələn səs “Allah var” desin, amma onun maddi yanaşması “Allah yoxdur” desin.

Əslində aqlın və fitrətin səsi eynidir. Hər ikisi Yaradanı qəbul edir. Lakin fitrət daha yaxın yoldur. Bəzi insanlar isə yaxını uzaqda axtarır və nələrisə isbat etmək üçün özlərini olduqca zəhmətə salırlar.

1. “Fitrət”, Mürtəza Mütəhhəri, səh. 19.

Fitri və qeyri-fitri əməllər

İnsanın həyatında yerinə yetirdiyi əməllər iki növdür:

- 1. Fitri əməllər** (fitri meyllərdən qaynaqlanan əməllər).
- 2. Adi əməllər.**

Fitri əməllər: Fitri əməllər, insanın yaradılışından qaynaqlanan əməllərdir. Belə əməllərdə təlim və müəllimə ehtiyac yoxdur. Məsələn, nəfəs almaq, xətlə üzləşdikdə özünü müdafiə etmək, bir cinsin öz əks cinsinə meyl etməsi və s.

Adi əməllər: Adi əməllər, fitrətdən qaynaqlanmayan, xarici amillərin təsiri əsasında yerinə yetirilən əməllərdir. Məsələn, insanın paltara ehtiyacının olması fitridir, lakin onun keyfiyyəti adi əməllərdəndir. Bu geyim rəng, ölçü və s. ilə müxtəlif millətlərdə, millətlər içərisində də fərqlərin zövqünə əsasən fərqlidir. Həmçinin insanın yaşaması üçün məskənə, mənzilə ehtiyacının olması fitridir. Lakin onun keyfiyyəti geyim misalında olduğu kimi adi əməllərdən sayılır.¹

Əgər insan öz içində, elm, əxlaq, sənət və gözəlliyə şiddətli meyl olduğunu görsə, bu meyl, (mənəvi) kamilliyə çatmaq üçün olan o eşqdən qaynaqlanan şöbədir. Mütləq kamilliyə çatmaq üçün olan bu eşqin insan daxilində olduğunun ən aydın dəlili budur ki, hər hansı bir maddi kamal insanın susuzluğunu aradan aparmır.²

Nəticə əldə edirik ki, insan bəzən içdən gələn meyllərin ünvanını səhv salır və həmçinin onların həyata keçməsində ifrata varır.

1. "Məfahimul-Quran", Ayətullah əl-üzma Şeyx Cəfər Sübhani, c. 1, səh. 51-52.

2. Həmin, səh. 65.

İnsanda fitri meyl

Allah-taala buyurur: **“Haqqa tapınaraq üzünü bu dinə sarı döndər. Allah həmin fitri din əsasında insanları yaratmışdır”**.¹

Yaradan, yaradılan və ikisini bir-birinə bağlayan fitrət (Allah-fitrət-insan). Bəli, fitrət ən ali varlıq olan Allahla insanı bağlayır. Çünki ruhu Ondandır, sevgisi Ondandır. Bu bağlıqla da insanın da sevgisi Ona qayıdır. Əməli bağlıqla Onu hüzüri olaraq dərk edir, şühudi olaraq Onu görmüş olur.

Ona görə də yollun əvvəli fitrətə yönəlməkdir. İnsan fitrətən Allaha meyl edir və Onun varlığına etiqad edir. Meyl daxili, həqiqi bir istəkdir.

Sual oluna bilər ki, bəs nə üçün bir çox insanlarda bu meyl, yəni Allah meyli yoxdur?

Cavab budur ki, bütün insanlarda bu meyl var. Sadəcə etdikləri günahlar meyilləri ilə Rəbləri arasında pərdə olub. Günahlar da həm etiqadi və həm də fihi olur. Bu maneələr çəkildikdə fitrətlərindəki meyillər üzə çıxır. Aşağıdakı ayələr bu həqiqətə işarə edir:

“(Kafirləri) ətrafına kölgə salan uca dağlar (yaxud qara buludlar) kimi dalğalar bürüdüüyü zaman onlar dini (ibadəti) Allaha məxsus edərək yalnız Ona dua edərlər. Allah onları sağ-salamat quruya çıxartdıqda içərilərindən bəziləri (küfrlə iman arasında) orta mövqe tutar. (Bəziləri isə öz küfründə qalar). Bizim ayələrimizi yalnız çox xain, nankor olanlar danarlar!”²

“İnsanlara bir ziyan toxunduğu zaman Rəbbinə tərəf dönüb Ona tövbə edərlər. Sonra (Allah) Öz

1. Rum surəsi, 30-cu ayə.

2. Loğman surəsi, 32-ci ayə.

mərhəmətindən onlara daddıran (onları möhnətdən qurtaran) kimi içərilərindən bir qismi Rəbbinə şərik qoşar”.¹

“(Müşriklər) gəmiyə mindikləri zaman (dəryada batacaqlarından qorxub) dini (ibadəti) yalnız Ona məxsus edərək (ixlasla) Allaha dua edərlər. Allah onları sağ-salamat quruya çıxaran kimi, yenə də (Ona) şərik qoşarlar”.²

“Sizə dənizdə bir çətinlik (batmaq təhlükəsi) üz verdiyi zaman (Allahdan) qeyri ibadət etdiyiniz bütlər qeyb olar. Lakin O sizi xilas edib quruya çıxartdıqda (itəətindən) üz döndərirsiniz. İnsan nankordur!”³

“Sizi quruda və dənizdə hərəkət etdirən Odur. Siz gəmilərdə olduğunuz, (gəmilər də) içindəkiləri xoş bir küləklə apardığı və onlar buna sevindikləri zaman birdən fırtına qopar və dalğalar hər yandan onların üstünə gələr. Dalğaların onları bürüyəcəyini yəqin etdikdə isə Allaha - dini məhz Ona aid edərək yalvarıb deyərlər: 'Əgər bizi bundan xilas etsən, əlbəttə, şükür edənlərdən olarıq'”.⁴

Bütün bu ayələrin hamısından istifadə edilir ki, Allaha iman insanın fitrətində əkilib.⁵

Firon da, Rəblik iddiası edirdi.⁶ Bütün mal-mülkü, qüdrəti aradan getdikdən, aciz və möhtac olduğunu bildikdən sonra, fitrətindən gələn şəhadətini izhar etdi: **“İsrail oğullarını dənizdən (sağ-salamat) keçirtdik. Firon və əsgərləri zalımcasına və düşməncəsinə onların arxasınca düşdülər. (Firon) batacağı anda: 'İsrail oğullarının iman**

1. Rum surəsi, 33-cü ayə.

2. Ənkəbut surəsi, 65-ci ayə.

3. İsrə surəsi, 67-ci ayə.

4. Yunus surəsi, 22-ci ayə.

5. “Məfəhimul-Quran”, Ayətullah əl-üzma Şeyx Cəfər Sübhani, c. 1, səh. 47.

6. Naziat surəsi, 79-cu ayə.

gətirdiklərindən başqa İlah olmadığına inandım. Mən də müsəlmanlardanam!' – dedi”.¹ İmam Əli (ə.s.) belə buyurur: **“Ehtiyaclar və çətinliklər zamanı hər məxluqun ümidi Allahdan başqa hər şeydən kəsiləndə və bütün səbəblərdən, vasitələrdən əli üzüləndə Ona tərəf üz çevirər”.**²

Fitrət ayəsinin təfsiri

İnsan fitrətinin Yaradanın varlığına şəhadət verməsi ilə bağlı gətirilən ən aydın dəlillərdən biri bu ayədir. Allah-taala belə buyurur:

“Haqqa tapınaraq üzünü bu dinə sarı döndər. Allah həmin fitri din əsasında insanları yaratmışdır. Allahın xilqətində əsla bir dəyişiklik ola bilməz. Sabit və möhkəm olan din budur. Lakin insanların əksəriyyəti bilmir”.³

Ayədə din fitrət mənasında işlədilib. Bunun səbəbi haqda bir izah budur ki, İlahi din fitrətlə müvafiqdir. Mərhum Şəhid Sədr (r.ə.) buyurub ki: **“Din fitrətdir. Allah onu, haqqa və doğru yola irşad etməsi, yönləndirməsi üçün insanın ruhunda qoyub”.**⁴

Buradakı fitrətin təfsiri haqqında isə bir çox hədis nəql edilmişdir. Buxari bu ayənin təfsiri ilə bağlı Həzrət Rəsulullahın (s.) belə buyurduğunu nəql edib: **“Hər doğulan uşaq yalnız fitrət üzrə doğular. Sonra atası, anası onu ya yəhudi, ya xristian, ya da məcusi edər”.**⁵

1. Yunus surəsi, 10-cu ayə.

2. “Ət-Təvhid”, Şeyx Səduq, səh. 321, hədis: 5.

3. Rum surəsi, 30-cu ayə.

4. “Əl-Ənzarut-Təfsiriyyə”, Ayətullah əl-üzma Şəhid Seyid Muhəmmədsadiq Sədr, səh. 242.

5. “Səhihul-Buxari”, səh. 330, Kitabul-cənaiz, hədis: 1358.

Əhli-Beyt (ə.s.) hədislərində fitrət ayəsinin təfsiri ilə bağlı 15-ə yaxın hədis nəql edilmişdir.¹ Hədislərdə fitrət ayəsinin “Tövhid”, “Mərifətullah” (Allahı tanımaq), “İslam”, “Vilayət” olması haqda hədislər nəql edilib.²

Təkvini şəhadət

Allah-taala buyurur: **“Bir zaman Rəbbin Adəm övladlarından – onların bellərindən nəsilərini çıxartdı və onları özlərinə şahid tutdu ki: “Mən sizin Rəbbiniz deyiləmmi?” onların hamısı: “Bəli, (Rəbbimiz olmağına) şəhadət verdik” dedilər. (Allah belə etdi ki,) məbada Qiyamət günü “biz bundan qafil idik” deyəsınız”.**

Və ya: “Atalarımız daha əvvəl (Allaha) şərik qoşmuşdular, biz də onlardan sonra gələn bir nəsil idik (onların izi ilə getdik). Məgər bizi batilə uyanların (haqq yoldan sapanların) törətdikləri əməllərə görə məhv edəcəksən?” – deməməiniz üçündür.³

Bu ayələr Fitrət ayəsinin şərhidir. Ayədəki dialoq, ləfzi, həqiqi yox, təkvindir. Təkvini şəhadət, insanın fitrətən Allahın varlığına şəhadət verməsidir. Yəni **insan bu həqiqəti (tövhid) təsdiq etmək qabiliyyəti üzərində yaradılıb.** Əgər nəfsani meylləri kənara qoyub yaradılışa diqqət etsə, fitrətən şəhadət verəcəkdir ki, Allah var və birdir....

1. “Məfahimul-Quran”, Ayətullah əl-üzma Şeyx Cəfər Sübhani, c. 1, səh. 68.

2. “Əl-Kafi”, Şeyx Kuleyni, c. 2. Kitabul-iman vəl-kufr, babu fitrətil-xəlq əlat-təvhid, hədis: 1; “Məfahimul-Quran”, Ayətullah əl-üzma Şeyx Cəfər Sübhani, c. 1, səh. 68; “Əl-Kafi”, Şeyx Kuleyni, c. 2. Kitabul-iman vəl-kufr, babu fitrətil-xəlq əlat-təvhid, hədis: 4; “Təfsiru Əli ibn İbrahim əl-Qummi”, c. 2, səh. 155; “Əd-Durrus-səmin fiş-şəhadəti-salisəti bi vilayəti Əmiril-muminin (ə.)”, Ayətullah əl-üzma Şeyx Xəlil Mübəşşir Kaşani, səh. 287; “Usulul-Kafi”, Şeyx Kuleyni, c. 1, hədis: 35.

3. Əraf surəsi, 172-174-cü ayələr.

Bunu da qeyd edək ki, bəzi İslam alimləri bu ayə¹ və həmçinin bəzi hədislərə əsaslanaraq “zərr” adlı aləmin varlığına etiqad etmişlər. Lakin bir çox alimlər belə bir aləmin mövcudluğunu qəbul etməmişlər. Məsələn, Şeyx Mufid (r.ə.)², Şeyx Tusi (r.ə.)³, Şeyx Təbərsi (r.ə.)⁴, Seyid Mürtəza Ələmul-huda (r.ə.)⁵, Əllamə Muhəmmədismayıl Xacuyi⁶ (r.ə.)⁷, Əllamə Şərafuddin Amili (r.ə.)⁸, Ayətullah əl-üzma Şeyx Cəfər Sübhani (h.)⁹, Ayətullah əl-üzma Şeyx Nasir Məkarim Şirazi (r.ə.)¹⁰, Ayətullah əl-üzma Seyid Muhəmmədhüseyn Fəzlullah (r.ə.)¹¹, Ayətullah əl-üzma Şeyx Muhəmmədəli Gerami (h.)¹² və s. kimi İslam alimləri, belə bir aləmin varlığını qəbul etməmiş və bəziləri ayədəki şəhadətin təkvini şəhadət olduğunu demişlər. Fitri və xilqət nizamı arasındakı təkvini danışıqı, insanların başa düşdüyü ləfzi danışıq şəklində çatdırmaq gözəl bir bəyan üslubudur. Allah-taala buyurur: **“Sonra Allah tüstü halında olan göyə üz tutdu (göyü yaratmaq qərarına gəldi). Ona**

1. Əraf surəsi, 172-174-cü ayələr.

2. “Təshihu etiqadil-İmamıyyə”, Şeyx Mufid, səh. 83.

3. “Ət-Tibyan fi təfsiril-Quran”, Şeyx Tusi, c. 5. Əraf surəsi 172-174-cü ayələrin təfsiri.

4. “Təfsiru cəvamiil-cami”, Şeyx Təbərsi, c. 1, səh. 719.

5. “Əl-Əmali”, Seyid Mürtəza Ələmul-Huda, c. 1, səh. 28-29.

6. O, Şeyx Mehdi Nəraqinin (r.ə.) ustadlarından olub.

7. “Cəmiuş-Şətat”, Əllamə Muhəmmədismayıl Mazandarani Xacuyi, səh. 69. “Ər-Rəsailul-etiqadiyyə”, c. 2, səh. 329.

8. “Fəlsəfətul-misaq vəl-Vilayət”, Əllamə Seyid Əbdül-Hüseyn Şərafuddin Amili, səh. 16-18.

9. “Məfahimul-Quran”, Ayətullah əl-üzma Şeyx Cəfər Sübhani, c. 1, səh. 31.

10. “Təfsire Numune”, Ayətullah əl-üzma Şeyx Nasir Məkarim Şirazi, Əraf surəsi 172-174-cü ayələrin təfsiri.

11. “Təfsir min vəhyul-Quran”, Ayətullah əl-üzma Seyid Muhəmmədhüseyn Fəzlullah, Əraf surəsi 172-174-cü ayələrin təfsiri.

12. www.ayat-gerami.ir

(göyə) və yerə belə buyurdu: 'İstər-istəməz vücuda gəlin!' Onlar da: 'İstəyərək (Allahın əmrinə itaət edərək) vücuda gəldik!' – deyə cavab verdilər.'"¹

Məlumdur ki, burada yer və göyə söz ilə xitab edilməyib. Yer və göy təkvini olaraq Allahın iradəsi qarşısında təslimdirlər.

Digər ayədə buyrulur: **“Rəbbin bal arısına belə vəhy (təlqin) etdi: “Dağlarda, ağaclarla və (insanların) qurduqları çardaqlarda (evlərin damında, üzümlüklərdə) özünə evlər tik (pətləklər sal); Sonra bütün meyvələrdən ye və Rəbbinin sənə göstərdiyi yolla rahat (asanlıqla) get! (Və ya: “Rəbbinin yollarını itaətlə tut!”) (O arıların) qarınlarından insanlar üçün şəfa olan müxtəlif rəngli (ağ, sarı, qırmızı) bal çıxar. Şühəsiz ki, bunda düşünüb dərk edənlər üçün bir ibrət vardır!”**"²

Məlumdur ki, hər bir bal arası yaradılarkən, bir-bir onlara söz ilə bu xitab edilmir. Bal arısı və həmçinin digər məxluqlar, onlar üçün təkvini olaraq müəyyən edilən istiqamətlə hərəkət edirlər. Allah-taala buyurur: **“(Musa) dedi: “Rəbbimiz hər şeyə Öz xilqətini verən, sonra da ona doğru yolu göstərəndir!”**"³

Buna əsasən də, insandan alınan şəhadət təkvini şəhadətdir. Bu (təkvini şəhadət), əvvəldə danışdığımız “fitrət üzərində yaradılma”dır. Əgər belə olmasaydı, o zaman insan qiyamət günü, belə mərifətinin olmamasını özü üçün üzr olaraq dəlil gətirərdi.

Buradan belə nəticə əldə edirik ki, Allahın varlığı o qədər aşkardır ki, özünə və kainata yönələn hər bir insan, kainat və özü haqda, nəfsani istəkləri bir kənara qoyaraq təfəkkür etsə, Rəbbinin “Mən sizin Rəbbiniz deyiləmmi?” sualını eşidəcək

1. Fussilət surəsi, 11-ci ayə.

2. Nəhl surəsi, 68-69-cu ayələr.

3. Taha surəsi, 49-50-ci ayələr.

və Onun sualına “bəli” deyə cavab verəcəkdir. Çünki Allahın varlığı fitrətlə təsdiqlənir.

Ayətullah Misbah Yəzdi (h.) belə buyurur: **“Əgər diqqətimizi ətrafdan kəsib, öz daxilimizə yönəldə bilsək, Allahla fitri rabitəni taparıq. Bütün ariflər bu addımı atmağı təklif edir. İrfani seyr-sülukda, İlahi mərifətin əldə olunmasında insanın öz daxilinə diqqəti xüsusi yer tutur”**.¹

Fitrətin insanın fərdi həyatındakı rolu

Fitrət ayəsinin² **“فَأَقِمْ وَجْهَكَ”** yəni, **“üzünü döndər”** hissəsi əməl ilə əlaqəli olub, fitrətlə yaşamaq əmridir. Allah-taalanın istəyi budur ki, insan hərəkət etsin, diqqətini³, içindən gələn tövhid nidasına tərəf çevirsin və pak fitrətinə uyğun yaşasın. Həzrət İbrahim (ə.s.) belə deyirdi: **“Mən, həqiqətən, batildən haqqa tapınaraq (dönərək) üzümü göyləri və yeri yaradana çevirdim. Mən (Allaha) şərik qoşanlardan deyiləm!”**⁴

Bir ayədən məlum olur ki, Allah-taala hər şeyi yaradıb və onun üçün “istiqlamət seyri” təyin edib. Əgər hər bir yaradılmış varlıq onun üçün müəyyən edilmiş istiqamətdə hərəkət edərsə istənilən nəticəyə çatacaq. Ayədə belə buyrulur:

“(Firon:) “Sizin Rəbbiniz kimdir, ya Musa?” –deyə soruşdu. (Musa) belə cavab verdi: “Rəbbimiz hər şeyə Öz xilqətini verən, sonra da ona doğru yolu göstərəndir!””⁵

Bütün yaradılmış varlıqlar fitrətləri ilə yaşadıkları üçün əsl qabiliyyətlərini üzə çıxarıb, kamil olurlar. Yəni öz istedadlarını son nöqtəyə çatdırırlar. Məsələn, bir xurma ağacı

1. www.mesbahyazdi.ir

2. Rum surəsi, 30-cu ayə.

3. Ərəblər insanın diqqəti bir nöqtəyə yönəldikdə “üz tutdu” deyirlər

4. Ənam surəsi, 79-cu ayə.

5. Taha surəsi, 49-50.-ci ayələr.

onun üçün təyin olunan istiqamətlə hərəkət (seyr) edir və nəticəyə çatır. Beləliklə nəticə olan xurma meyvəsini ən gözəl şəkildə təqdim edir. Quş, heyvan, həşərat və s. bütün yaradılmış varlıqlar öz seyrlərini kamil bir şəkildə tamamlayırlar.

Buna əsasən də bütün yaradılmış varlıqların başlanğıcı və (öz qabiliyyətləri həddində) hərəkət seyri vardır (toxum meyvə olur, canlı bala böyüyüb başa çatır və s.). Həmçinin insanın da, bədən və ruhunun başlanğıcı və kamalata doğru hərəkət seyri var. Lakin bədəni üçün son olsa da, ruhu üçün sonluq yoxdur.

Ayətullah Mürtəza Mütəhhəri (r.ə.) buyurmuşdur ki: “Ariflər insanda olan eşq və məhəbbət hissində böyük əhəmiyyət verirlər. Onların nəzərinə, eşq bütün varlıqlarda mövcuddur. O cümlədən hava, torpaq, od, külək və atom zərrəciklərində belə, eşq cərəyanı mövcuddur. Ümumiyyətlə həqiqət eşq deməkdir. Ondən başqa hər bir şey həqiqət üzərində zahir olan bir məcazdır. Mövləvi deyir: Yəni eşq bir dərya, asiman isə onun üzərindəki köpüyə və ya Züleyxanın Yusif eşqinə düşməsinə bənzəyir.

Hafiz deyir: Biz bu qapıya cah-cəlal xatirinə deyil, hadisələrin çətinliyi üzündən gəlmişik. Eşq yolunun yolçusuyuq, yoxluq aləmindən varlıq dünyasına qədəm qoymuşuq.

Hafizin bu beyti “Səhifeyi-Səccadiyyə”-nin bir cümləsinin tərcüməsidir. Həmin cümlədə həmd-sənadan sonra buyurulur: **“Allah-taala aləmi heçdən (heç bir nümunəsi olmadan) yaratdı. Sonra isə onu Özünün eşq və məhəbbət yoluna yönəldərək həyat bəxş etdi”.**

Ariflərin nəzərinə eşq, hətta ucalaraq Allah-taalaya yetişə bilən bir qüvvədir. Arifin həqiqi məşuqu Allahdır¹.

Şəhid Mütəhhəri (r.ə.) həmçinin belə buyurmuşdur: “İnsan məhdud və fani bir şeyin aşığı ola bilməz. O, mütləq bir kamal

1. “İnsan tanıma”, Ustad Şəhid Mürtəza Mütəhhəri, səh. 115-116.

sahibini axtarır və bundan başqa heç bir şeyə aşiq ola bilməz. İnsanın məşuqu ancaq və ancaq Allah ola bilər. Hətta Allahı danıb, inkar edən şəxslər də, özlərindən xəbərsiz halda və fitrətən Allahı sevirilər, amma zahirdə onu itiriblər.

İnsanın dərdi ancaq və ancaq Allah dərdir. O, bunu düzgün başa düşsə, ibadətləri Əli (ə.)-in aşiqcəsinə etdiyi ibadətlər tək olacaqdır”.¹

Fitrətin insanın ictimai həyatındakı rolu

Bura qədər deyilənlərdən nəticə əldə edirik ki, insanların səadəti fitrət qanunlarına əsasən yaşamalarındadır. Fitrət qanunları insanın fitrətində olan həqiqətlərdir. Ayədə buyrulur: **“Allah həmin fitri din əsasında insanları yaratmışdır”**. Belə bir fitrət dini yaşanmadıqda, insanlar arasında bir çox fəsad və problemlər yaranır. Şəxsi dünyəvi maraqlar, tamahlar, bu uğurdakı çəkişmələr, bunun nəticəsindəki qorxu, təşviş və zülmələr, bir cəmiyyətin rahatlığını əlindən alan amillərdir. Müxtəlif cəmiyyətlərdə müşahidə olunan cinayətlər, haqsız qətlər və digər bütün mənfi hallar (qanunsuz nikahlar (zina), sələm, oğurluqlar, boşanmalar, abortlar, intiharlar və s.), insanların fitrət nizamına əsasən yaşamamalarından qaynaqlanır. Elə bir fitrət nizamı ki, aləmə rəhmət və məhəbbət saçır, insanları çirkinliklərdən, pisliklərdən uzaqlaşdırıb, onları yaxşılığa dəvət edir. Allah-taala buyurur: **“Həqiqətən, Allah (Quranda insanlara) ədalətli olmağı, yaxşılıq etməyi, qohumlara (haqqını) verməyi (kasıb qohum-əqrəbaya şəriətin vacib bildiyi tərzdə əl tutmağı) buyurar, zina etməyi, pis işlər görməyi və zülm etməyi isə**

1. “İnsan tanıma”, Ustad Şəhid Mürtezə Mütəhhəri, səh. 119-120.

qadağan edir. (Allah) sizə düşünüb ibrət alasınız deyə, belə öyüd-nəsihət verir!”¹

Ayətullah Mürtəza Mütəhhəri (r.ə.) buyurmuşdur: “Cəmiyyətdə narahatlıq və problem yaradan məsələlər təbiət və fitrətin əleyhinə atılan addımlardır, nəinki, digər məsələlər”.²

1. Nəhl surəsi, 90-cı ayə.

2. “İslamda qadın hüquq sistemi”, Şəhid Mürtəza Mütəhhəri, səh. 25.

Nəticə

Tövbə qurtuluşdur. Tövbə ilə insan fitrətinə dönür, fitrəti ilə yaşadığıda isə ruhi qabiliyyətləri üzə çıxır və get-gedə inkişaf edir.

Fitrət qanunları ilə yaşamaq istəyən, fitrət aləmi ilə tanış olmalıdır. Bu tanışlıq onu, maqnit kimi bu aləmə cəzb edəcəkdir. Belə olduqda o, bu aləmdə seyr etmək istəyəcəkdir. Çünki bu halda özünə dönər və bu dönüşlə Sahibini istəyər. Zənnimizcə bu yazıda biz, az da olsa buna (yəni, fitrət aləmi ilə tanışlıq haqda məlumat verməyə) nail olduq. Müvəffəq edən Allahdır. Həmd aləmlərin Rəbbinə məxsusdur.

İstifadə olunan ədəbiyyat

1. Qurani-Kərim.
2. Əl-Kutubul-ərbəə, Tənzim edən: Sadiq Bərzgər Befrui, Naşir: Muəssisətu Ənsariyan, Mətbəə: Negin, Qum.
3. “Ət-Təvhid fi təfsiri surətit-təvhid”, Ayətullah şeyx Xəlil Mübəşşir Kaşani, 1-ci çap, ş.1396-cı il, Tehran, Naşir: Şirkəte çap və nəşr beynəl-miləl.
4. Təshihu etiqadil-İmamiyyə, Şeyx Mufid, mühəqqiq: Hüseyin Dərgahi, Naşir: Əl-mutəmərul-aləmi li-Əlfiyyətiş-Şeyx əl-Mufid, 1-ci çap, Mətbəə: Mehr, Qum, h.q.1413-cü il.
5. Əl-Etiqadat fi dinil-İmamiyyə, Şeyx Səduq, Təhqiq: İsam Əbdus-Seyyid, 2-ci çap, çap tarixi: m.1993-cü il. Naşir: Darul-mufid lit-təbaəti və nəşri vət-təvzi, Livan-Beyrut.
6. Əl-Məsailus-Sərəviyyə, Şeyx Mufid, Təhqiq: Saib Əbdül-Həmid, Naşir: Əl-mutəmərul-aləmi li-Əlfiyyətiş-Şeyx əl-Mufid, 1-ci çap, Mətbəə: Mehr, h.q.1413-cü il.
7. Kitabu Firdəvsil-əxbar, Şirveyh ibn Şəhrdar ibn Şirveyh Deyləmi, Naşir: “Darul-kitabil-ərəbiyyi”, Beyrut, 1-ci çap, m.1987-ci il (h.1407-ci il).
8. Əl-Ənzarut-Təfsiriyyə, Ayətullah əl-üzma Şəhid Seyid Muhəmmədsadiq Sədr, Naşir: Əl-Muhibbin, Mətbəə: Yasin, Qum, 1-ci çap, h.q.1429-cu il.
9. Ləməhatun fil-kitabi vəl-hədisi vəl-məzhəb, Ayətullah əl-üzma Şeyx Lütfullah Safi Qulpayqani, Mətbəə: Saminul-hucəc (ə.), 1-ci çap, h.q.1434-cü il.
10. Əd-Durrus-səmin fiş-şəhadətiş-salisəti bi vilayəti Əmiril-muminin (ə.), Ayətullah əl-üzma Şeyx Xəlil

- Mübəşşir Kaşani, 1-ci çap, Beyrut, əl-Alami müəssisəsi.
11. Məfəhimul-Quran, Ayətullah əl-üzma Şeyx Cəfər Sübhani, (mühazirələri) Yazan: Cəfər Hadi, 3-cü çap, h.q.1421-ci il, Naşir: İmam Sadiq müəssisəsi.
 12. Cüreyi əz dərya, Ayətullah Seyyid Musa Şubeyri Zəncani, Naşir: İntişaraate muassese-ye kitabşenasiye Şie, 5-ci çap, yay – 1392-ci ş.
 13. Fəlsəfətul-misaq vəl-Vilayət, Əllamə Seyid Əbdül-Hüseyn Şərafuddin Amili, “Muəssisətu Ali-Beyt (ə.) li-ihyait-turas”, Beyrut, m.2011-ci il (h.q.1432-ci il).
 14. Hədisşünasi, Ayətullah əl-üzma Cəfər Sübhani, (ərəbcədən) mütərcim: Muhsin Əhməd vənd, Çap: Zeytun, 1-ci çap, Qum, ş.1387-ci il.
 15. Cayqahe aləme zərr və ərvaḥ dər fitrəte tovhidiye insan, Muhəmməd Biyabani Əskuyi, 1-ci çap, ş.1394-cü il, Naşir: İntişarate Nəbə, Tehran.
 16. Zəməzəmə ırfan, Ayətullah Reyşəhri, Naşir: Sazmane çap və nəşre Darul-Hədis, 7-ci çap, ş.1392-ci il, Mətbəə: Darul-Hədis.
 17. İn şərhə bi nəhayət, Dər məhzərə Ayətullah hacı şeyx Xəlil Mübəşşir Kaşani (h), cild 1, Vəhid Bərzi, 1-ci çap, Nəşr: Tehran, nəşre Salman pak, ş.1394-cü il.
 18. “Hədisə sərv” (“İn şərhə bi nəhayət”, cild 2.), Dər məhzərə fəqiḥə Əhli-Beyt Ayətullah hacı şeyx Xəlil Mübəşşir Kaşani (h), müəllif: Vəhid Bərzi, Naşir: İntişarate Qaimə Ali Əli (ə.), 1-ci çap, 1397-ci il.
 19. Sirrul-xəliqəti və fəlsəfətul-həyat, Ayətullah Seyid Adil Ələvi, Nəşr: Əl-muəssəsətul-İslamiyyətul-ammətu lit-təbliğ vəl-irşad, Qum, Mətbəə: Ən-Nəhzətu, 2-ci çap, h.q.1420-ci il.

20. Risaleye Liqaullah, Ayətullah Mirzə Cavad Məlimi Təbrizi, Naşir: İntişarate Əşkzər, Qum. 1388-ci il.
21. Səhihul-Buxari, Buxari, Darul-kutubul-ilmiiyə – Beyrut, 3-cü çap, m.2005-ci il.
22. Ruhe mucərrəd, Ayətullah Əllamə Seyid Muhəmməd Hüseyni Tehrani, 14-cü çap, h.q. 1435-ci il, Çap: “Çapxaneyə Daneşqahe Məşhəd”.
23. Seyr-o suluk, Ayətullah Əli Rizayi Tehrani, 1-ci çap, Naşir: Müəllif, ş.1393-cü il, Qum.
24. Əmələ irfani dər portu elme vəhyani, Ayətullah Cavadi Amuli, Naşir: Mərkəze nəşre Esra, üçüncü çap, h/ş. 1393-cü il.
25. İstiftaat, Ayətullah əl-üzma Şeyx Muhəmmədəli Gerami, 3-cü cild, 1-ci çap, ş.1390, çap: Hafiz.
26. Arapça – Türkçe sözlük, Serdar Mutçalı, Dağarcık yayınları, 1995-ci il, İstanbul.
27. Kamil insan, Ustad Şəhid Mürtəza Mütəhhəri, mütərcim: Ağabala Mehdiyev, Naşir: Mədyən, birinci çap, 2001-ci il.
28. Fitrət, Mürtəza Mütəhhəri, mütərcim: Ağabala Mehdiyev, “Parlaq İmzalar” Nəşriyyatı- 2017-ci il.